

3. Українка Леся. Зібрання творів : в 12 томах / Леся Українка ; Ред.кол.: Є.С. Шабліовський, М.Д. Бернштейн, Н.О. Вишневська. – К. : Наук. думка, 1975 – Т.11: Листи (1898-1902) / Ред. С.Д. Зубков. – 1978. – 142 с.

Король Л.П.

методист вищої категорії,

викладач української мови та літератури вищої категорії,

викладач-методист,

Торговий коледж Запорізького національного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ – УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Реалізація концептуальних засад мовної освіти, що були визначені Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті й сучасними концепціями навчання державної мови, потребують розробки нових підходів до визначення завдань, змісту та технології навчання української мови в закладах освіти, які готують молодших спеціалістів. Означені пріоритетні напрями модернізації освіти, зокрема утвердження нових державних стандартів та чинних програм із української мови, студенти повинні бездоганно володіти не лише граматичним і лексичним аспектами мови, але й уміти фонетично правильно оформлювати своє власне мовлення. Натомість аналіз орієнтувально-пошукового зрізу, проведений у Торговому коледжі Запорізького національного університету серед студентів-першокурсників, які здобувають повну загальну середню освіту, засвідчив, що українське мовлення студентів є недосконалим, подекуди засмічене діалектизмами, мовними покручами, наявні порушення вимовних і акцентуаційних норм, правильної сполучуваності слів. Водночас відсутність українськомовного середовища в означеному регіоні суттєво уповільнює процес навчання української мови, зменшує обсяг комунікативних потреб студентів.

Огляд літератури з досліджуваної проблеми засвідчив, що на сьогодні дослідниками чітко розмежовуються поняття знання мови й володіння мовою, причому володіння мовою передбачає не просто знання мовної системи, а здатність мобілізувати їх при виконанні комунікативних завдань у певних контекстах чи ситуаціях. Означене спонукало нас до необхідності термінологічного й сутнісного розмежування низки наукових понять: «мовна компетенція» (знання мови), «комунікативна компетенція» (володіння мовою), «мовна/мовленнєва здатність/здібність» в аспекті теми дослідження.

Проблема мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції не є новою в мовознавчій і лінгводидактичній літературі, адже в публікаціях вітчизняних (Біляєв О.М., Богуш А.М., Веніг Н.Н., Скалкін В.Л., Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т. та ін.) і зарубіжних (Белл Р., Божович О.Д., Василевич А.П., Вятютнєв М.М., Гез Н.І., Ізаренков Д.І., Резниченко І.Л., Слобін Д., Ульріх В., Хаймс Д., Хомський Н. та ін.) дослідників широко представлено загальнотеоретичні питання, що стосуються тлумачення означених понять із визначенням обсягу, структури і змісту кожного окремо. Причому в переважній більшості запропоновані авторами наукові визначення дуже близькі і, по суті, швидше уточнюють і доповнюють одне одного, ніж суперечать одне одному.

Як відомо, термін «мовна компетенція» був уведений у науковий обіг Н. Хомським приблизно всередині ХХ століття і визначався автором як знання мови та семантично протиставлявся термінові «використання мови» [7]. Учений виділяв *linguistic competence* (ментальні репрезентації мовних правил, що виступають, на його думку, у вигляді внутрішньої граматики ідеального «мовця – слухача») і *linguistic perfomance* (розуміння й продукування мовлення). Подібне розмежування компетенції і використання мови має певну схожість із сосюрівською дихотомією «мова – мовлення». Власне, й сам Н. Хомський, не заперечуючи такої схожості, наполягав на тому, що компетенція – не те ж саме, що мова в розумінні Ф. де Соссюра: якщо остання – «тільки систематизований інвентар одиниць», то компетенція є динамічною, бо ґрунтується на «системі породжуючих процесів» [7].

Визначимо два можливих підходи до опису структури фонетичної компетенції: один з яких спирається на лінгвістичне

обґрунтування, інший – на психолінгвістичне (психологічне). При лінгвістичному підході об'єктами аналізу є знання мови, оцінювані за параметрами «правильно-неправильно», при психолінгвістичному – йдеться про вияв знань через уміння й навички, що, власне, й «унаочнюють процес відтворення знань у мовленнєвих актах» [8]. Відповідно, фонетична компетенція розглядається нами як система, що обіймає такі компоненти – мовні фонетичні знання, мовленнєві фонетичні навички й фонетичні вміння. Причому поняття системи приймається нами в тому змісті, в якому воно було введено Л.С. Виготським як «нерозкладне утворення, кожний із компонентів якого функціонує лише у зв'язку з іншим (іншими)» [2, с. 112]. Фонетична компетенція набуває вигляду ієрархічно побудованої системи: піраміду змістових одиниць фонетичної компетенції складають фонетичні знання, фонетичні навички (з членуванням на слуховимовні й акцентно-інтонаційні), і завершують фонетичні вміння.

Під фонетичними знаннями слід розуміти передбачувані навчальною програмою курсу засвоєння фактів, понять, закономірностей, правил з фонетики, теоретичне вивчення основних фонетичних одиниць української мови і засвоєння фахових лінгвістичних понять, як-от: «звук / фонема / алофон», «класифікація звуків української мови», «артикуляційна характеристика голосних і приголосних звуків», «комбінаторні й позиційні модифікації голосних/приголосних», «історичні чергування», «складоподіл», «фонетична і фонематична транскрипції», «фонологічна система», «орфоепія», «інтонація», «ритмомелодика», «мовний такт» тощо. Отже, фонетичні знання відбивають існуючі в українській літературній мові звукові явища різного рівня – від звука до речення – й, відповідно, класифікуються за рівневим принципом: а) знання, що стосуються окремого звука (фонемати) або правил дистрибуції й комбінації звуків; б) знання, що стосуються безпосередньо явищ усередині слів; в) знання, що стосуються явищ усередині мовного такту або речення» [4, с. 159].

Фонетичні навички, тобто автоматизовані вміння, найбільш активно актуалізуються в таких видах мовленнєвої діяльності, як говоріння, голосне читання й аудіювання. Серед фонетичних

навичок, що потребуватимуть нашої уваги, ми виокремили дві основні групи – слухо-вимовні й акцентно-інтонаційні.

Під мовленнєвими слухо-вимовними навичками в методичній літературі розуміють фонемно-правильну вимову всіх вивчених звуків у потоці мовлення та розуміння всіх звуків під час аудіювання мовлення інших. На підставі цього визначення ми виділили такі об'єкти контролю для студентів: навички правильної вимови ізольованих звуків; навички правильної вимови звуків залежно від їх позиції у складі, слові, словосполученні, реченні (з урахуванням комбінаторних і позиційних звукових змін); навички правильної диференціації ізольованих звуків української мови зі слуху; навички правильного розпізнавання на слух окремих складів, слів, словосполучень (з урахуванням комбінаторних і позиційних змін звуків); навички правильного, з точки зору мовотворення, оформлення текстів в усному мовленні, а також адекватного сприйняття звучних текстів (з урахуванням явищ редукції, асиміляції, акомодатії, дієрези, епентези і под.); навички володіння технікою читання вголос.

Під акцентно-інтонаційними навичками ми розуміємо навички правильного наголошування слів, коректне інтонаційно-ритмічне оформлення власного мовлення і адекватне сприйняття мовлення інших. Причому, на відміну від вимовних навичок, що, як відомо, є мовномоторними й тому можуть розглядатися лише як репродуктивні як у процесі говоріння, так і в процесі техніки голосного читання, акцентно-інтонаційні навички, по суті, є і репродуктивними (читання вголос), і продуктивними (говоріння). З огляду на це, ми виділили такі об'єкти контролю для студентів: навички коректного складоподілу; навички нормативної акцентуації слів; навички інтонаційно грамотного оформлення різних типів речень і, відповідно, адекватної паузації; навички членування звучного висловлювання на ритмічні групи; навички адекватного сприйняття зі слуху текстів і декодування задуму почутого на основі аналізу інтонаційного оформлення; навички реалізації логічного і фразового наголосу; навички регулювання тону і темпу мовлення.

Отже, на практичних заняттях з української мови закладається формування спеціальних фонетичних умінь, під якими ми розуміємо володіння прийомами педагогічної діяльності щодо організації

навчання фонетичного аспекту української мови. На підставі цього визначення ми виділили такі об'єкти контролю для студентів: уміння фонетично грамотно продемонструвати правила, передбачувані навчальною програмою; уміння правильно продемонструвати необхідну фонетичну одиницю з метою створення акустичного еталону для наслідування; вміння дохідливо, із використанням засобів наочності, пояснити артикуляцію звуків, ураховуючи можливі утруднення при засвоєнні; вміння уважно сприймати звучне мовлення, фіксуєчи орфоепічні помилки, з метою їх подальшої корекції чи попередження; вміння здійснити лінгводидактичний аналіз помилок, яких припускаються однокурсники; вміння публічного виступу з доповіддю та опонування доповідачеві; вміння складати партитуру читання тексту (інтонаційну розмітку тексту).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми і є перспективним науковим напрямом для подальшого формування професійно-фонетичної компетенції у студентів старших курсів Торгового коледжу Запорізького національного університету.

Список використаних джерел:

1. Бугайчук О.В. Методика подолання лексико-граматичної інтерференції в усному українському мовленні студентів нефілологічних факультетів: Дис... канд. пед. наук. – Одеса, 1999. – 274 с.
2. Выготский Л.С. О психологических системах // Собр.соч.: В 6 т. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1982. – С. 109-131.
3. Дроздова І.П. Формування мовної компетенції у студентів технічних спеціальностей ВНЗ східної України (на матеріалі курсу ділової української мови): Автореф... канд. пед. наук. – Київ, 2001. – 20 с.
4. Основы методики преподавания иностранных языков / В.А. Бухбиндера. – К.: Изд-во Киев. гос. ун-та, 1986. – С. 143-159.
5. Сучасна українська літературна мова: фонетика і фонологія. Практикум / М.М. Фащенко та ін. – Одеса: АстороПринт, 2000. – 68 с.
6. Українська мова: Енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. – К.: Українська енциклопедія. – 2000. – 752 с.
7. Хомский Н. Язык и мышление / Пер. с англ. – М., 1972. – 192 с.
8. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості: соціопсихолінгвістичний аспект: Дис... д-ра філол. наук. – К., 1994. – 360 с.